УДК 811.161.2'373.612.2'42:355.01+811.111'25
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/02

Мосієвич Л. В.
Запорізький національний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ В УКРАЇНОМОВНОМУ ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття розглядає значення метафори у воєнному дискурсі 2022–2023 років та труднощі її перекладу англійською мовою. Метафори відіграють ключову роль у формуванні дискурсу, особливо в контексті війни. Маючи когнітивну природу, метафора слугує ментальним та мовним інструментом для розуміння й передачі складних концептів.

Основним матеріалом нашого дослідження слугувала антологія «Воєнний стан», де містяться тексти відомих українських авторів, які написали свої твори після початку повномасштабної війни. Дослідження підкреслює виклики, що виникають під час перекладу воєнних метафор через культурні та мовні відмінності між мовами. Метафори, які засновані на культурних традиціях, історичних подіях або суспільних цінностях, викликають труднощі при перекладі, оскільки вони часто не мають прямих еквівалентів в англійській мові. Крім того, метафоричні висловлення у воєнному дискурсі насичені емоційними та психологічними ознаками, що додає складнощів до процесу перекладу. Переклад таких метафор англійською мовою потребує уважного розгляду для збереження їх значення та емоційного звучання.

Стаття підкреслює важливість розуміння теоретичних основ перекладу метафор та використання відповідних технік перекладу для точного передавання нюансів метафор у міжкультурних комунікаційних контекстах. Ефективні стратегії перекладу, такі як збереження метафоричної образності, заміна еквівалентними метафорами або надання пояснювального контексту, є важливими для збереження змісту воєнних метафор. Концептуальні метафори з досліджуваного матеріалу представлені фітоморфними, зооморфними та антропоморфними видами.

У нашому дослідженні ми продемонстрували, що зазвичай метафора зберігається і відтворюється буквально англійською мовою. Однак випадки відсутності метафори або її нейтралізації в перекладі також були зафіксовані.

Ми визначили функції метафори в воєнному дискурсі: емоційне навантаження, політичний вплив, відчуття підтримки та єдності серед населення, символічне значення. На відміну від художнього тексту, метафори в документальному воєнному дискурсі зазвичай більш об'єктивні та конкретні, оскільки їхня мета полягає в передачі фактів та інформації через образи.

Ключові слова: *воєнний дискурс, концептуальна метафора, концепт, переклад, функції.*

Постановка проблеми. Війна в Україні зумовила розквіт документальної воєнної прози, яка містить воєнні метафори. Хоча більшість таких метафор мають універсальний характер та асоціації, вони відбивають культурні та політичні особливості суспільства, які не завжди мають прямі еквіваленти в іншій мові або можуть втрачати своє емоційне навантаження при перенесенні в інший культурний контекст. Особливу складність представляє собою переклад метафори, оскільки її «перехід» з однієї мови в іншу вимагає від перекладача відображення її оціночної, змістової і естетичної складових [8, с. 97].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблема перекладу метафор в різних дискурсах розглядалась багатьма науковцями, зокрема, Л. Дмитрук [9], Л. Кричевською [3], М. Сливкою [5], С. Скрильник [6], Н. Чумаковою [7]. Українська дослідниця Єлісєєва С.В. розглядала переклад концептуальних одно- та двокомпонентних метафор у воєнному дискурсі, але в межах англо-українського перекладу, при цьому не зазначаючи, на якому матеріалі ґрунтується дослідження [2].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення основних принципів перекладу концептуальної метафори у воєнному україномовному дискурсі 2022–2023 років. Для досягнення мети були поставлені наступні завдання: схарактеризувати сучасну класифікацію концептуальних метафор, визначити основні способи перекладу метафор, дослідити функції концептуальної метафори в україномовному воєнному дискурсі, проаналізувати способи перекладу воєнних метафор англійською мовою.

Матеріалом нашого дослідження слугувала україномовна антологія «Воєнний стан» [1], яка

містить репортажі дуже різних людей, об'єднаних війною, та її англомовний переклад [12].

Виклад основного матеріалу. Особливість метафори полягає у вираженні характерних рис предмета на базі подібності з іншим. В когнітивній лінгвістиці метафору трактовано як ментально-мовне явище та акцентовано її пізнавальний потенціал. Поняття «когнітивна метафора» першим ввів М. Блек, вказавши, що метафора є не мовною прикрасою, а засобом мисленнєвої діяльності людини. Одним із фундаментальних досліджень метафори в когнітивістиці є праця американських вчених Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо». Дослідники переконливо доводять, що метафора є способом людського мислення, вона пронизує все наше життя, а концепти керують нашою свідомістю та впливають на нашу повсякденну дійсність [10, с. 25].

Дж. Лакофф і М. Джонсон розділяють концептуальні метафори на наступні три категорії:

1. *Orientational Metaphor* (орієнтаційна метафора).

Такі типи просторових відносин виникають внаслідок того, що людині властиво тіло певної форми, що взаємодіє з матеріальним світом. Орієнтаційні метафори надають концепту просторової орієнтації: [10, с. 35–36].

2. Ontological metaphor (онтологічна метафора).

Онтологічна метафора – це тип метафори, або образне порівняння, що використовується для позначення абстрактних понять в значенні більш конкретних. Онтологічні метафори використовуються у різних ситуаціях, і різноманітні види метафор відображають різні цілі.

3. *Structural metaphor* (структурна метафора).

Структурна метафора – це метафорична система, в якій одне складне, як правило, абстрактне поняття представлене з точки зору якоїсь іншої конкретніше вираженої концепції. Джерела структурних метафор, так само як орієнтаційних та онтологічних, лежать в систематичних кореляціях між явищами, фіксованими в нашому досвіді та пам'яті [10, с. 97].

Українська дослідниця Одинецька О. зазначає, що для сучасних ЗМІ типовими є наступні види метафор [4, с. 45–46]:

– Антропоморфна метафора, яка бере натхнення з людської сфери життя. Її різновидами є соціоморфна метафора, що моделює світ за подібністю до сфер суспільного життя, мілітарна, що змальовує дійсність у вигляді війни, тощо. Наприклад, *щорічне загострення в газових стосунках, заручниця парламентських торгів* тощо.

– Природоморфна метафора, яка бере початок зі сфери природи. Поділяється на зооморфну, фітоморфну, ландшафтну: *муркотять камерами, гніздитись у підсвідомості.*

– Артефактна метафора, яка походить від предметів. У межах цього типу розподіляється на архітектурну та метафору механізму. До них можна віднести: *закласти фундамент стабільності, розпочати будівництво майбутнього*.

Переклад метафор може викликати труднощі через культурні та лінгвістичні відмінності між мовами. Тому перекладач повинен мати розуміння теоретичних аспектів дослідження метафори. Основні труднощі перекладу метафор пов’язані з тим, що вони часто базуються на унікальних аспектах культури, і їх відтворення в іншій мові може бути важливим завданням. Наприклад, метафори, пов'язані із традиціями, обрядами або історією, можуть втрачати свій зміст при перекладі. Метафоричні вислови можуть мати семантичні особливості, які не мають прямого еквівалента в іншій мові. Виникає необхідність вибору або створення аналога, що може призвести до втрати відтінків і значень. Метафори часто багатозначні, один і той самий вираз може мати різні тлумачення в різних контекстах. Перекладач повинен враховувати це різноманіття значень і намагатися передати їхню глибину та варіативність. Ще певні труднощі при перекладі метафор виникають через те, що метафори часто використовуються для вираження почуттів, емоцій та абстрактних ідей. Переклад не завжди може передати той самий емоційний тон. Процес перекладу метафори грунтується на дотриманні одного з наступних правил:

– збереження того ж метафоричного образу, але природного для носіїв іншої мови;

– заміна метафори іншою метафорою-еквівалентом; – переклад метафори порівнянням;

– збереження того ж метафоричного образу з додаванням пояснюючої інформації, щоб основа порівняння метафори стала зрозумілою;

– переклад метафори перефразовуванням [11, с. 33].

Розглянемо переклад україномовних метафор в воєнному дискурсі.

...Вісім років по тому війна перейшла у повномасштабну фазу, ***пошрамувала в****сі регіони України, вбила десятки тисяч людей і прокотилась відлунням в усьому світі, ставши найбільш задокументованою війною в історії людства, та ще й трансльованою наживо через усі доступні нам засоби комунікації. / Eight years ago, the war in Ukraine escalated into full-scale conflict,* ***devastat-***

ing *every corner of the country, causing the deaths of tens of thousands, and leaving its mark on the world* [12, V. Sheiko Unspeakable War].

Метафоричний вираз «пошрамувала всі регіони» відноситься до антропоморфної метафори та означає, що війна завдала шкоди та травмувала багатьох людей. Асоціація війна=шрам має негативну конотацію та пояснює трагічні наслідки війни: шрам, біль, травма. В мові перекладу (МП) метафора не зберігається, а замінюється прикметником *devastating*, який має значення *causing a lot of damage and destruction.*

Схожій образ *війна=рубець бачимо в наступному прикладі: для нас кожна з них –* ***кровоточивий рубець на серці****. / Each one is an* ***open wound*** *in our hearts* [12, A. Aliev Cenk]. В мові оригіналу (МО) метафора має більш негативну конотацію через прикметник *кровоточивий*. В МП його змінили нейтральним – *open.* Проте, схожість образів зберігається.

Наступна метафора також відноситься до антропоморфної: *Війна* ***випила тебе насухо****. / The war* ***drank you dry*** [12, Yulia Taira Paievska Call Sign («Fash»)]. Метафора «випити насухо» вказує на виснаження, втрату сил, душевну та фізичну виснаженість внаслідок військових подій. Асоціація війна=пустота має негативну конотацію та означає, що війна забирає, лишає. Англійською мовою метафора перекладається дослівно.

Асоціація війна=танк є цілком закономірною: обставини війни та політичної влади принесли серйозні зміни і травми, які порівнюються із руйнуванням, яке може викликати танк, проходячи через територію: *Друга світова і радянська влада пройшлася їхніми родинами,* ***як гусеничний танк.*** */ The Second World War and Soviet rule* ***had left their mark on their families*** [12, M. Savska I love you, Dad]. Не зрозуміло, чому перекладач не відтворив дослівно метафору в МП, адже негативний образ танку співпадає в обох культурах. Метафора відтворена описово, зображуючи причинно-наслідкові події: танк залишає сліди, відзнаки.

Метафора «тотальний блекаут серця» пов'язана з енергетичними проблемами в Україні, коли рашисти бомбили електростанції, та українці подовгу залишалися без світла. Метафоричний вираз вказує на відчуття повної відсутності емоційної реакції, зацікавленості чи емпатії, якби серце "вимкнене" або втратило здатність реагувати. Образ війна=темрява абсолютно зрозумілий для кожної культури, тому метафора перекладено дослівно: *Так, мабуть, виглядає тотальний* ***блекаут серця*** *./ This is probably what a total* ***blackout of the heart*** *looks like* [12, Y. Musakovska People Like These].

Метафора «війна проковтнула нас» має аналогію із ковтанням. Автор висловлює ідею того, що війна спожила, поглинула або вбила частину чогось (можливо, життя, ресурси, спокій) так само, як і звір може ковтати свою жертву: ***Війна проковтнула нас****, і ми також носимо її в собі, та мій організм досі не перетравлює це відчуття, він відторгає страх, біль і бездонне горе. /* ***The war swallowed us****, and we also carry it within ourselves, but my body still doesn't digest this feeling; it rejects fear, pain, and boundless sorrow.* [12, A. Chekh Music for a soldier]. Образ війна=звір зберігається в МП, метафора перекладено дослівно.

Метафора «загарбання мозків» означає не лише фізичне або територіальне вторгнення, але й спроби Росії впливати на свідомість чи перекручувати інформацію власним способом для досягнення своїх цілей або впливу на громадську думку: …. *Найбільше останнє, бо, крім загарбання територій, Росії завжди йдеться про* ***загарбання мозків****. / The most important is the last one, because, in addition to the conquest of territories, the Russian invasion has always been about the* ***conquest of minds*** [12, Y. Andrukhovych What pain we should expect]. Метафора співпадає з англомовним відповідником.

Фітоморфна метафора «гербарії контактів розсипаються» означає те, що з початком війни українці перестали спілкуватися зі своїми російськими родичами, друзями через непорозуміння: ***Старі гербарії контактів*** *розсипаються, соціальні бульбашки лускають. /* ***Old herbariums of contacts*** *are crumbling, and social bubbles are flaking.* [12, K. Kalytko Love and Tenderness]. Образ контакт (людина)=гербарій асоціюється з недовговічністю та непостійністю.

Зооморфна метафора характеризує працю саперів: *Їхні руки –* ***великі жваві павуки****. / Their hands are* ***big lively spiders.*** [12, O. Kotsarev Bucha]. Асоціація сапер=павук є логічною, тому що руки саперів майстерно та ефективно виконують роботу, схожу на ту, яку виконують павуки, що використовують свої нитки для творення складних конструкцій. Метафора перекладено дослівно в МП.

Вираз «розривається на клапті» метафорично передає відчуття стресу, горю: *Коли я думаю про Маріуполь, моя свідомість немовби* ***розривається на клапті****, / When I think of Mariupol, my consciousness seems* ***to be torn apart****.* [12, V. Sheiko Unspeakable War]. В МП метафора перекладено дослівно і зберігає розгублені почуття.

Багатство спогадів, які складаються разом, надають безмежність сприйняттю: *Коли ми кажемо «Буча» або «Ізюм», у цих словах також* ***безодня, зіткана*** *з фотографій, сліз і слів, із ненормальної нормальності життя, яке продовжується в наших деокупованих містах*. / *When we say Bucha or Izyum, these words also contain an* ***Abyss woven*** *from photos, tears, and comments, from the abnormal normality of life that continues in our de-occupied cities.* [12, V. Sheiko Unspeakable War]. Цей метафоричний вираз перекладено дослівно. Образ війна=безодня залишається в МП. В цьому реченні також є ще одна стилістична фігура – парадокс. Парадокс полягає у використанні суперечливих ідей чи термінів для створення враження суперечності чи неочікуваності. Фраза «ненормальна нормальність» є своєрідним парадоксом. «Нормальність» і «ненормальність» здаються суперечливими, але в даному контексті вони об'єднуються, щоб передати важкість обставин.

Метафора може створювати іронічний ефект, наприклад: *....****орда огидних росіян****, як у книзі «Володар перснів», мчить у Середзем'я, щоб загнати його мешканців у рабство та* ***заборонити сонце*** *назавжди. / It felt as if* ***hordes of orks*** *were invading Middle Earth, determined to enslave its inhabitants and* ***banish the sun*** *forever, just as described in the Lord of the Rings*. [12, P. Zalmayev War: From black and white to color]. Метафора «орда росіян» може символізувати якусь негативну чи загрозливу силу, використовуючи історичні асоціації та конотації. Зазначимо, що епітет «огидних» не переходить до МП, замість цього перекладач вирішив трансформувати словосполучення на ще більш образливе слово – orks. Метафора «заборонити сонце» також створює іронічний ефект, вказуючи на щось абсурдне та неможливе. В МП вона відтворюється через дослівний переклад.

В метафорі може використовуватися стилістично знижена лексика: *Країни, де всі «хлебнули говна» і нарешті вирішили пити воду*. Вираз «хлебнули говна» має переносне значення і вказує на те, що в країнах сталася складна ситуація або криза, а вислів «пити воду» використовується в переносному сенсі для прийняття рішення виходу з цієї кризи. Метафора допомагає зрозуміти складний контекст та створює образність у висловлюванні. В англомовному перекладі метафори перекладаються описово: *The country where everyone has already* ***endured enough hardships*** *but still tries* ***prioritize their health and well-being***. [12]. Слід зазначити, що описовий переклад ніяк не завадив передати зміст фрази.

Ми дослідили, що метафори допомагають читачам зрозуміти різні концепти шляхом використання аналогій. З одного боку, вони можуть використовуватися для підкреслення агресивних дій або загрози, що виходять з боку Росії, з іншого боку, для підкреслення рішучості та солідарності українського народу у відстоюванні своїх прав. Метафори також посилюють емоційне навантаження тексту, роблячи його більш особистим. Вони також можуть підсилити риторику, наприклад, порівняння ворога з хижаком.

Висновки. Таким чином, метафора відіграє ключову роль в україномовному воєнному дискурсі. Вона допомагає відобразити емоційний стан українців, їх почуття, біль, розгубленість. В основі досліджуваних нами метафор були образи: війна = шрам, звір, танк. Дуже важливим є аспект відтворення метафори при перекладі. В матеріалі дослідження ми довели, що зазвичай метафора зберігається і відтворюється дослівно в англійській мові. Спорадичні випадки відсутності метафори або нейтралізації її при перекладі також були зафіксовані. Через свою ефективність у вираженні емоційного заряду та символічного значення, метафори відіграють важливу роль у воєнному дискурсі. Однією з найважливіших задач для перекладача є максимальне збереження метафори при перекладі її змісту та емоційного забарвлення.

Список літератури:

1. Воєнний стан: Антологія. Чернівці : Видавець Померанцев, 2023. 368 с.
2. Єлісєєва С.В. Концептуальна метафора у воєнному дискурсі та її переклад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. № 38. Том 1. С. 138-140.
3. Кричевська Л. А. Особливості перекладу концептуальної метафори у кліше англомовного наукового тексту. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Філологічна*. Вип. 36. 2013. С. 326-328.
4. Одинецька Л. В. Роль метафори в засобах масової інформації. *Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій : збірник наукових праць / НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск VI «Журналіст, видавець і редактор: проблеми фахової діяльності»*. Київ, 2017. С. 44-48.
5. Сливка М. Відтворення стилістичних особливостей і функцій оригінальних метафор у перекладі. *Сучасні дослідження з іноземної філології.* № 17. Ужгород, 2019. С. 165-170.

6. Скрильник С. В. Метафоризація у перекладі художніх текстів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Одеса, 2015. № 14. С. 250-253.
7. Чумакова Н. В. Особливості перекладу метафори та метафоричних виразів в англійській та українській мовах (на матеріалі науково-технічних текстів) *Наукові праці істор. фак. Запоріз. держ. ун-ту*. Вип. XXI. Запоріжжя, 2007. С. 536-537.
8. Ясинецька О. А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу. *Філологічні трактати*. 2010. № 1. С. 96-100.
9. Dmytruk, Liliia Peculiarities of metaphor rendering in the process of literary translation. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія*. Журналістика, 32(71).2021. pp. 12-16.
10. Lakoff G., Johnsen M. Metaphors we live by. London : The university of Chicago press. 2003. P. 6-106.
11. Newmark, Peter. A Textbook of Translation. Harlow : Pearson Education Limited, 2008. P. 33-37.
12. State of War: Anthology. Chernivtsi: Publisher Svyatoslav Pomerantsev, 2023. 256 p.

Mosiyevych L. V. THE ROLE OF METAPHOR IN UKRAINIAN WAR DISCOURSE AND ITS TRANSLATION INTO ENGLISH

The article explores the significance of metaphors in war discourse and the challenges translators face when translating war metaphors into English. Metaphors play a crucial role in shaping discourse, especially in the context of war. With their cognitive nature, metaphors serve as mental and linguistic tools for understanding and conveying complex concepts. The research material was the anthology "State of War," which contains texts by well-known Ukrainian authors who wrote their works during a full-scale war.

The research underscores the difficulties encountered in translating war metaphors due to cultural and linguistic disparities, emphasizing the importance of employing effective translation strategies to preserve their essence. One strategy commonly employed is to maintain the metaphorical imagery as closely as possible while ensuring it remains comprehensible and impactful to the target audience. Furthermore, this entails not only linguistic proficiency but also a deep understanding of the cultural contexts and historical references underlying the metaphors. While typically preserved literally, cases of metaphor absence or neutralization in translation have been documented.

Additionally, sometimes the metaphor contains stylistically lowered vocabulary, but in the translation, it becomes neutral. The functions of metaphors in war discourse, including emotional loading, political influence, and fostering a sense of unity, are identified. Unlike in fictional texts, metaphors in the documentary war discourse investigated by us tend to be more objective and specific, serving the purpose of conveying facts and information through imagery. Moreover, metaphorical images create an atmosphere of tension and drama, lending elements of belles-lettres text to documentary prose.

Conceptual metaphors from the investigated material are represented by phyto-morphic, zoomorphic, and anthropomorphic types. Additionally, war metaphors often draw on familiar images from nature, sports, or everyday life to make the subject matter more tangible.

Key words: *conceptual metaphor, concept, functions, war discourse, translation.*